

DOSYA/GÖZLEM VE GÖRÜŞLER**TOPLUMSAL YAPI VE SAĞLIK SİSTEMLERİ****“Sağlık Sistemlerine Nasıl Bakmalı?”***Yavuz ÜÇKUYU****Giriş**

Sağlık hizmeti üretimi, bütün tarihsel kesitler boyunca toplumda şu ya da bu ağırlıkta var olmuştur. Zira sağlık hizmetine duyulan gereksinim insanlığın vazgeçemeyeceği temel gereksinimlerdenidir. Yeme, içme, barınma gibi sürekli karşılanması gereken gereksinimler içinde sağlık gereksiniminin hastalık ortaya çıktığında kullanılıyor görünmesi nedeniyle vazgeçilebilirliği, önceliği tartışmaları yapılmıştır. Ancak bu tür akıl yürütmelerde sağlık hizmeti üretiminin temel olarak koruyucu hizmetler olarak tanımlanan sağlık hizmeti gereksinimini azaltmayı hedefleyen yönü yeterince dikkate alınmıyor demektir.

Gerçekten, hastalığı ortaya çıkmadan önlemeye yönelik sağlık hizmet üretimi, sağlığa ayrılan toplumsal finansal tasarruf yanında, sağlık hizmetinin topluma eşit ve yaygın olarak sunulabilmesinin tek olanaklı yolunu açar. Kaynağa yönelik önlemlere rağmen de ortaya çıkan hastalıklarla doğallıkla mücadele edilecek ve bu mücadelenin sonuçları hastalığın kaynağına yönelik önlemlerin bir parçası haline getirilecektir. Bu nedenle sağlık hizmeti, bireylerin hastalanması sonucu başvurarak kullandıkları bir üretimden ibaret değildir, bu yönüyle toplumsaldır ve bireyler kişisel başvurularından bağımsız olarak devam eden sağlık hizmeti üretiminin koruyucu şemsiyesinden yararlanırlar.

16. yüzyıldan önce görülen ve tüm toplumları kasıp kavuran Kara Veba (Black Death) salgınına karşı önceden yerel düzeyde yürütülen sağlık mücadelesinin hastalık kaynağıyla mücadele esasına dayanarak devlet yapısı altında merkezileştirilmesi yukarıda belirttiğimiz finans tasarrufu, hizmet eşitlik ve yaygınlığı ile, koruyucu şemsiye sağlama niyetini içeren bir örnek olarak görülebilir. Toparlarsak, sağlık hizmeti üretiminin tüm toplumsal yapılarda içeriği ve gelişmişliği farklı olmakla birlikte, var olacağı konusunda net olmak gerekir. Bilinen tüm hastalık kaynakları denetim altına alındığında bile, hem olası kaynakların ortaya çıkışının denetlenmesi ve hem de sağlığın geliştirilmesinin sınırsızlığı nedeniyle en gelişmiş toplumsal yapılarda da sağlık hizmet üretimi devam edecek görünmektedir.

Toplumsal yapı sağlık ilişkisinin genel çerçevesi üzerine

Eğer sağlık hizmeti üretimi bütün toplumsal yapılarda varlığını sürdürüyorsa, bu durum, içinde yer aldığı toplumsal yapıyı oluşturan bütünün bir ögesi olduğu anlamına gelir. Sistemi, aralarında karşılıklı işlevsel bağılıklar bulunan ögelerin oluşturduğu bütünlük olarak tanımlarsak; bir “öge” olarak sağlığın içinde bulunduğu toplumsal yapının oluşturduğu işlevsel bağılıklara uyumlu biçimde hareket edebileceğini anlamak gerekir. Bu durumda feodalizm, merkantilizm, kapitalizm gibi farklı bütünlüklerin içinde yer alan bir “öge” olarak sağlık, bütünün diğer ögeleriyle ilişkilerinin zorunlu biçimlerini almak durumundadır. Sağlık hizmeti örgütlenmesinin farklı toplumsal yapılarda farklı düzeylerde gerçekleşmesinin nedeni bu ilişkidir.

*Dr., Toplum ve Hekim Dergisi Yayın Kurulu Üyesi

Bu "ilişki"yi toplumsal yapılarda harekete geçiren temel faktör üretim biçimidir. Üretim biçimleri ise insan emeği ile kurdukları ilişkilene düzeyleri ile farklılaşırlar. Köleci toplumda köle emeği, feodal toplumda serf emeği ve kapitalizmde işçi emeği ile kurulan ilişkilene düzeyleri gibi... Emek, değer yaratma kapasitesine sahip tek kuvvet olduğu için sürdürülmesi, yenilenmesi, yeniden üretilmesi, üretim biçimlerinin devamlılığının zorunlu koşuludur. Bu zorunlu koşul, eğer emek gücünün belli bölmelerinin öncelenmesi, belli bölmelerinin gözden çıkarılması, bir bölümünün yedek emek gücü olarak tutulması, emek gücünün yeniden üretilmesi içeriğinde yer alan gereksinim tanımlarındaki oynaklık gibi faktörlerin varlığında yerine getiriliyorsa burada sınıflı toplumsal yapı söz konusudur. Köle sahibi hastalanan kölesini kaderine terk edebilir veya kapitalist, işçisi hastalanmasını diye koruyucu önlemler konusunda eli açık davranabilir. Burada sağlık hizmetinden yararlanma düzeyini belirleyen ne köle sahibinin vicdansızlığı ne de kapitalistin yüce gönüllülüğüdür. Üretim biçimine bağlı olarak büyük olasılıkla köle sahibi hastalanan köleye sağlık hizmeti harcamasının maliyetinin yeni bir köle satın almaktan daha yüksek olacağını düşünmüştür. Kapitalist ise işçisinin niteliklerini dikkate almış ve başka bir işçiye aynı nitelikleri kazandırma maliyetinin sağlık harcamasından yüksek olacağını fark etmiş olmalıdır. Ancak yine de yukarıda köle sahibi ile kapitalistin emekçi ile kurduğu ilişkilere bakarak kapitalistin "yüce gönüllü" olarak değerlendirilmeyeceği konusuna güvenmemek gerekir. İşte burada ideoloji ve siyaset aracılığı ile egemen hegemonya tesisinde "yüce gönüllülük" başkalaşarak bir gerçek motif gibi özellik kazanır

Aynı üretim biçimine sahip toplumsal yapılarda sağlık hizmeti üretiminin farklı gelişmişlik düzeyinde örgütlenmesinin nedenini sınıf mücadelelerinde aramak gerekir. Sınıf mücadeleleri sağlık örgütlenmesinin hangi düzeyde gerçekleşeceğini koşullamakla birlikte bu koşullamanın sınırı üretim biçimi tarafından belirlenecektir. Somutlarsak, örneğin kapitalist üretim biçiminde sosyalist üretim biçimine içsel sağlık sistemine benzeyen sağlık sistemleri görülebilmekle birlikte sosyalist sağlık hizmetinin kendisi örgütlenemez.

Sınıf mücadelelerinin sağlık örgütlenmesinin gerçekleşme düzeyini koşullamasını mücadelelerin oluşturduğu tarihsel birikim ile birlikte sınıfın verili güç ilişkilerine bakarak değerlendirmek gerekir. Söz konusu tarihsel birikim genellikle kazanımlar olarak ifade edilse de kazanımların sürekliliğinin temel koruyucusu sınıf mücadelelerinin güç dengesidir. Sınıfsal güç dengesi kazanımların içeriğini koşullarken bu koşullama toplumsal yapıyı oluşturan öğeler bütünü içinde dinamik olarak gerçekleşir. Bu durumda örneğin sınıfsal güç dengesi içinde sağlık alanına ilişkin kazanım olarak değerlendirilebilecek bir gelişim, gerçekte işçi sınıfının gücünde bir çözülmeye yol açarak olası kazanımların önünü kesebilir. Sağlık alanının kapitalist örgütlenmesine ilişkin Bismark ve Beveridge modellerinin geliştirilmesinde işçi sınıfının kapitalist üretim biçimini tehdit etmesi

korkusunu bertaraf etme ciddi bir amaç olarak görülmektedir.

Sağlık hizmeti üretimi ve örgütlenmesini, içinde bulunduğu toplumsal üretim biçimi bütününden bağımsız olarak değerlendirmemek gerektiğini ve bu nedenle de kendi başına bir sistem olarak ele alınmasının yanlış olacağını vurgulamış durumdayız. Yalnız bu durum, bütünü oluşturan parçaların da öğelerden oluştuğu ve parçaların kendini oluşturan öğelerin hareketine bağlı olarak bir "bütün" çözümlenmesine tabi olduğu gerçeği dikkate alındığında anlam kazanır. Yine parçalar, içinde yer aldıkları bütünde doğrudan ve dolaylı olarak her parçayla farklı ilişkiler kurarlar. Örneğin sağlık, eğitim ile daha doğrudan, ulaşım ile daha dolaylı ilişki içinde görülür.

Toplumsal yapı çözümlenmesinde sağlığı genel bütün içine yerleştirdikten sonra, ayrıca sağlığı sistem olarak da ele almak çözümlenme analizimizi zenginleştirecektir. Ancak bu çözümlenmeye sosyal devleti, yakın parçaların ilişkide olduğu bir tür "ara bütün" olarak yerleştirmek analizin yol açabileceği savrulmaları önleyecektir. Sosyal devlet ara bütünü içinde; genel sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, konut hizmetleri ve tam istihdam önemli öğeler olarak sayılabilir. Sosyal devleti oluşturan öğeler, genel olarak üretim biçiminin emek gücünün yeniden üretimi süreçlerindeki değişimlerinden birlikte etkilenirler.

Sosyal devleti, İkinci Dünya Savaşı sonrası koşullarında kapitalizmin genişleme döneminin olanaklarını kullanarak kapitalizmin korkularını yatıştırılmaya, korunaklı hale getirmeye yönelik özel bir bürünüm olarak ele almak günümüzde üzerinde çok tartışılan "sosyal devlet nereye gidiyor?" tartışmalarına yanıt üretebilmek için gerekli görünmektedir. Burada da sosyal devleti bu özel bürünüm olarak ele alacağız. Yoksa gelişmişlik derecesi değişimle birlikte, devletin var olduğu bütün toplumsal yapılarda sosyalizm en azından sınıf mücadelesini yatıştıran bir araç olarak bulunur. Yazıda kullanacağımız özel bürünüm olarak sosyal devleti değerlendirirken kapitalizme içsel bir gelişim olmadığının anlaşılması çok önemlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'li yılların ortalarına kadar süren kapitalist genişleme dönemi, reel sosyalist dünyanın varlığını da dikkate alarak sosyal devlet formasyonunu geliştirmiş ve geliştirdiği bu formasyonu kapitalist ve sosyalist yapıların bir arada yaşayabileceğine yönelik önemli maddi unsur olarak kullanmıştır. Burada şüphesiz reel sosyalist siyasetin de "bir arada yaşama" tezini hem ortaya çıkararak ve hem de temelde sosyal devlet üzerinden ortaya çıkan ara görünümü, bu tezin delilleri olarak değerlendirmesinin payı ihmal edilemeyecek boyutlardadır. Reel sosyalist ülkeler, sosyal devletin adeta modelistleri olarak görülmüşler ve kapitalist ülkeler de bu modeli taklit eden "hayranlar" olarak ele alınmıştır. Bu durum sosyal devletin, kapitalist hegemonyanın tesisinde oynadığı rolü kalın bir "tülün" altına gömmüştür.

Sosyal devletin unsurlarından olan sağlık sisteminin eşitlik, kapsayıcılık, ulaşılabilir olmak gibi temel olarak sınıfsız topluma ait özelliklerin gözetilerek kurulması,

kapitalist üretim biçimine içsel olmadığı için şu ya da bu oranda bu özelliklerin görüldüğü yerlerde sürdürülmesinin olanak dışı olduğu anlaşılmalıdır. Bu vurgu şunun için önemlidir: Sağlık sisteminde tam eşitlik, ulaşılabilirlik, kapsayıcılık kapitalist toplumsal yapının ulaşabileceği dahası isteyebileceği bir hedef değildir. Bu hedefler ancak sosyalist toplumsal yapı ile uyumludurlar. Çünkü toplumsal mülkiyet ile paylaşım eşitliğini gerektirir. Daha doğrusu sosyalist toplumsal yapıda sağlığın bu özellikleri bir hedef değil sosyalist üretim biçiminin yerleşmesinin göstergelerindendir. Bu nedenle sınıf mücadeleleri dolayısıyla, sermaye birikiminin olanaklarının kullanılarak kapitalist toplumsal yapıda görülen sağlık sistemlerindeki sosyalizan özelliklerinin kalıcılaşmasının ancak sosyalist iktidar ile başarılabileceğini anlamak önemlidir.

Belirtilmesi gereken son nokta sosyal devleti bir bütün olarak tanımladığımızda onu oluşturan öğelerin bütünde ortaya çıkan amaç doğrultusunda şekillenecekleridir. Bu nedenle sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, konut gibi öğeler birlikte ve birbirini tamamlayan bir işlevsellikle kurulurlar. Arada belli öğelerin amaçla ilişkili olarak öne çıktıkları, kimi öğelerin geri kaldıkları izlenebilir. Örneğin sosyal devletin bir ögesi durumunda olan eğitim, kapitalist üretim biçiminin nitelikli emek gücü gereksinimine yönelik olarak belli dönemlerde daha ön plana çıkabilmiştir. Burada sosyal devleti kapitalist üretim biçiminin sürekliliğini sağlanması genel amacının bir parçası olarak ele aldığımızda, sosyal devleti oluşturan öğelerin tek tek bu amaç doğrultusunda yapılandırıldığı anlaşılır. Buradan hareketle antikapitalist bir mücadelenin, öğelerin çelişkili bir aradalığının oluşturduğu mücadele olanaklarını kullanmakla birlikte mücadeleyi bütünlü ilişkilendirerek yürütülmesi gereği ortaya çıkar.

Sosyal devlet içinde sağlık sisteminin ayak sesleri

Özel bir bürünüm olarak İkinci Dünya Savaşı sonu ortaya çıkan sosyal devlet ve içinde sağlık sistemi şüphesiz birden ortaya çıkmamıştır. Bu çıkışın yapıtaşlarını ortaya koyarken çözümleme yöntemimiz doğrultusunda üretim biçiminin belirleyiciliği ve sınıf mücadelelerinin koşullamaları süreçlerinin birikimlerini göstermek durumundayız:

1-Kapitalist üretim biçimi:

Elektrik ve kimya sanayileri ile içten yanmalı motorun üretim süreçlerine aktarılması ile ürün çeşitliliği, ürün niteliğinde büyük dönüşüm ve üretkenlik artışı yaşandı. Yani üretim süreci, işin parçalanması ve karmaşıklaşması dolayısıyla emek gücünün nitelikli olmasını gerektiriyordu. Nitelik kazanmış emek gücü artık kolayca başka bir emek gücüyle değiştirilemiyordu. Dahası nitelik kazanmış emek gücünün üretim süreci yanında devamlılığının sağlanması sorununun çözümü gerekiyordu. Özetle emek gücünün yeniden üretiminin asgari koşulları değişiyordu. Nitelik kazanması için eğitilen, üretim sürecini kesintiye uğratmayacak kadar sağlıklı, beslenme ve barınma sorununu belli oranlarda çözmüş bir emek gücü isteniyordu.

Bilimsel ve teknolojik devrimlerin makineleşmeye yansması ile artan üretim için talep giderek iç pazardan kaynaklanmaya başlamıştı. İngiltere'den sonra gecikerek sanayileşen ülkelerin sanayi üretimlerini koruma politikalarının bir sonucu olarak da genişleyen iç pazar harcama yapabilecek sağlıklı bir kitleye gereksinim duyuyordu.

İş bölümü, bilim ve teknolojinin üretim sürecine aktarılması ve tekelleşmenin getirdiği üretkenlik artışı sermaye birikiminde ciddi bir sıçramaya ve bununla birlikte 1895 ile 1929 arasında bir kapitalist genişleme dönemine girilmesine neden olmuştu. Artan sermaye birikiminin bir bölümünün emek gücünün yeniden üretimi sürecinde nitelik artışına yol açacak biçimde genişletilmesinin önü açılmış durumdaydı.

Kapitalist üretim biçiminin ilk yerleştiği ülke olan İngiltere 19. yüzyılın ortalarına kadar Hobsbawm'ın ifadesiyle "dünyanın tek atölyesi" olarak sömürge pazarlarını elinde tutuyordu. ABD, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin sonradan "atölye"ye katılmaları pazar paylaşımı savaşlarını doğurdu. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları özellikle Almanya'nın başını çektiği pazar paylaşımından rahatsız olan ülkelerin yeni paylaşım arayışlarının en şiddetli araçları oldu.

2-Sınıf mücadeleleri:

a-Sınıf hareketleri;

1873-1895 yılları arası kapitalizmin daralma dönemidir. Daralma dönemi, kapitalist ilerleme umuduna bel bağlayan geniş bir kesimde hoşnutsuzluk yaratmıştır. 1871 Paris Komünü, geri çekildiği düşünülen sosyalizmi yeniden hortlatmıştır. Dönemin kapitalist hegemonik lideri İngiltere'de Çartist ve Fabianci hareketleri izleyen işçi sınıfı hareketleri sendikal forma kavuşmuş ve 1890'da üye sayısını 1,5 milyona yükseltmiştir. İngiliz sendikası üye sayısını 1911-13 işçi ayaklanmaları sırasında 4 milyona yükseltecektir. 1914'te İşçi Partisi meclise 40 milletvekili gönderecektir.

Almanya'da yükselen işçi sınıfı hareketi Sosyal Demokrat Parti olarak sosyalizm hedefi ile biçimlenmiştir. İtalya ve Fransa'da özellikle Ekim Devrimi sonrası işçi sınıfı hareketleri etkili komünist partileri doğurmuştur.

Yükselen sınıf hareketlerini karşılayabilmek için Almanya'da Bismark önderliğinde, işçi sınıfının siyasal kalkışmasının önüne set koyma aracı olarak bizzat Bismark tarafından ifade edilen sosyal güvenlik ve sağlık sigortacılığını geliştirmiştir.

İngiltere, olası işçi sınıfı siyasal kalkışmasını karşılamak üzere, "Dickens'in vicdanı ile Bismark'ın aklını kullanmak" olarak ifade edilen biçimde, 1908'de yürürlüğe giren ve Yoksullar Yasası'nı tamamlayan "Yaşlılık Maaşı Yasası"nı ve 1914'te çıkarılan "Ulusal Sigorta Yasası"nı devreye sokmuştur.

Almanya ve İngiltere’de sınıf hareketlerini kapitalizmle uyumlulaştırma girişimlerini Marks ve Engels özellikle İngiliz sendikacılık hareketinde gözlemişler ve çözümlenmelerini “İngiliz işçi sınıfının burjuva karakteri kazandığı” noktasına dek taşımışlardır

b-“Ekim Devrimi” ve devrim korkusu;

1914-17 arasında Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Rusya’da ortaya çıkan Ekim Devrimi ile merkezi kapitalist ülkelerdeki sınıf hareketlerinin sosyalizme evrilmesi korkusu canlı bir tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Ekim Devrimi, bizzat yapıcılar tarafından nöbetçi, ateşleyici olarak görülmüş ve esas devrimin Almanya başta kapitalizmin gelişmiş devletlerinden geleceği öngörülmüştür. Almanya’daki sınıf hareketi bu saptamayı haklı kılacak olgunlukta olarak değerlendirilmektedir. Gerçekten 1917 Ekim Devrimi’ni 1918’de şiddetle bastırılabilen Alman siyasal kalkışması izlemiş, aynı yıl Bavyera’da ömrü uzun olamasa da Sovyet Cumhuriyeti kurulabilmiştir. Almanya’dan beklenen sosyalist devrim inancı daha bir süre umut olarak korunduğu için Enternasyonal’in resmi dili olarak Almanca bir süre daha muhafaza edilmiştir.

1929 yılı Kapitalizm’in dünya ölçeğinde kriz yaşadığı “Büyük Bunalım”ın başlangıç yılı olarak alınır. 1929 Büyük Bunalımının tüm toplumları saran etkisinin aksine aynı dönemde Sovyetler’in krize başışık olduğu ve aksine hızlı bir büyüme içinde olduğu görülmüştür. Bu durum Dünya halkları gözünde Sovyetlerin prestijini olağanüstü artırmıştır. Öyle ki, Sovyetler 1930-35 yılları arasında durumu anlamaya çalışan kapitalist ekonomistlerin turist olarak akınına uğramıştır. Sovyetlerin dünya toplumlarına kazandırdığı plan ve planlama, kapitalist devletler için krize yanıt ve sınıf hareketlerini dizginlemenin araçları olarak ele alınmaya başlanmıştır. Sosyal devletin özel bürünümünde Sovyetler’den alınan “plan” ve “planlama”nın kapitalist kullanımının rolü azımsanmamalıdır.

c-Devletin değişen rolü;

Kapitalizmin beşiği İngiltere’de “dünyanın tek atölyesi olma” konumu nedeniyle kısa süre de olsa uygulanabilen “laissez faire” anlayışına uygun olan küçük ve denetleyici devlet 1873-1895 krizi ile birlikte İngiltere’de de bir tarafa bırakılmıştır. Yeni devlet girişimci, düzenleyici, denetleyici olarak büyümüş, genişlemiştir. Devletin bu yeni yapılanması sınıf hareketlerini ezerek, değiştirecek, dolaylılaştıran kapitalist hegemonyanın tesisini güçlendirmiştir.

Giderek en büyük girişimci haline gelen devlet örneğin İngiltere için 1969 yılında yapılan toplam harcamaların yüzde 60’ını gerçekleştirmekteydi. Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya gibi ülkelerde bu oran daha da yüksekti. Devletin kapitalist hegemonik yapıyı güçlendiren önemli bir araç olarak bu genişlemesi içinden sosyal devleti doğurabilmesinin de önünü açmıştır. Hem de “çocuk” kapitalist hegemonya tesisi işlevine genetik olarak bağlı biçimde dünyaya gelmiştir.

d-Sermayenin siyasal ve ideolojik hegemonyasının kuruluşunda önemli bir araç olarak sosyal politika;

Sermayenin siyasal ve ideolojik hegemonyasının kurulabilmesi mevcut üretim biçimi ve üretim ilişkilerine sınıfların “rıza” göstermesine dayanır. “Rıza”nın kurulabilmesinin maddi koşulu ise sermaye birikiminin bir bölümünün yeniden paylaşılmasıdır. Yeniden paylaşımın önemli bölümü, orta sınıflar ve işçi sınıfının aristokrat kabul edilebilecek bölmelerini “ayrıcalıklar” olarak siyasal hegemonyaya kurucu öge olarak eklemek için kullanılır. Orta sınıf ve işçi sınıfı destekli sermayenin yeni hegemonik aracı, sosyal devletin öğeleri üzerinden sınıf hareketlerine yön verecek biçimde sosyal politikaları harekete geçirmektedir. Sağlık sistemi de içinde olmak üzere sosyal devlet kuruluşu içinde sosyal politika etkisini görmek olanaklıdır.

e-Dünya savaşları sonrası artan toplumsal beklentiler;

Dünya savaşları coğrafi uzaklığı nedeniyle savaşlardan az etkilendiği için ABD bir tarafa bırakılırsa merkezi kapitalist ülkelerde geniş yıkımlara neden olmuştur. Toplumlar yeniden yıkım görmek istememektedirler. Dahası savaş sonunda genişleyen sosyalist ülkelerde sağlık, eğitim, konut gibi alanlarda toplum beklentilerini karşılayan önemli atılımlar yaşanmaktadır. Kapitalist sitemde yaşayan toplumları sosyalist ülkelerdeki toplumlardan daha azına razı etmek dönemsel olarak uygun değildir. Dahası siyasal hegemonya tesisini savaş sonu koşullarına göre yeniden biçimleyen ülkeler için toplumsal beklentileri karşılayamamanın siyasi faturası ağır olabilecektir.

f-“Soğuk Savaş” düzenlemeleri;

İkinci dünya Savaşı sonrası savaşın mağlupları olarak bir ucuna Almanya’yı bir ucuna Japonya’yı almış olan bir sosyalist ülkeler coğrafyası ortaya çıkmıştır. ABD, savaş sonrası İngiltere’den devraldığı kapitalist emperyalist sistemin liderliğini kapitalist coğrafyalarda pekiştirmek için hızla adımlar atmaya başlamıştır. Öncelikle sosyalist coğrafyayı sınırlamak üzere Almanya ve Japonya ekonomilerini yeniden kurmayı da içerecek biçimde merkezi kapitalist ülkeleri Marshall yardımları ile fonlamıştır. Marshall yardımları ile stabilize ettiğini düşündüğü kapitalist ülkeleri kendine bağımlı hale getirebilmek için temelde sosyalizm korkusu üretmeye dayanan “Soğuk Savaş”ı devreye sokmuştur. Soğuk Savaş stratejisi ile sosyalist coğrafya ile yürütülen rekabet dolayısıyla sosyalist ülkeler için içsel olan sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi hizmetler kapitalizme taşınmıştır.

Yukarıda üretim biçimi ve sınıf mücadelelerinin aldığı toplumsal tarihsel biçimlenmenin neden bir sosyal devlet ve sağlık sistemlerine gereksinim duyduğunu ortaya koyabilmiş durumdayız. Ancak duyan gereksinimin karşılanabilmesi her koşulda mümkün değildir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1970’li yılların ortalarına kadar görülen kapitalizmin genişlemesinin yarattığı olanaklar gereksinimin karşılanabilmesinin koşullarını yaratmıştır.

Sosyal devlet içinde sağlık sistemleri inşaatı

Ayak seslerini duyurduğumuz sağlık sistemleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulurken ülkelerin kendilerine özel koşulların belirleyiciliğinde sonradan model olarak ifade edilen kimi görünüşler kazanmışlardır. İngiltere örneği genel bütçe kaynaklı sağlık sistemi, Almanya örneği kamu sigortası kaynaklı sağlık sistemi ve ABD örneği özel sigorta kaynaklı sağlık sistemi gibi. Sağlık sistemleri ile ilgili ülke örnekleri ayrıntılı olarak dosyada yer alacağı için burada özel olarak ele alınmayacaklardır.

Sosyal devlet ve içinde yer alan sağlık sistemleri 1970'li yılların ortalarına kadar gelişimlerini sürdürmüştür. Tüm "Soğuk Savaş" döneminde sosyal devletin gerekliliği üzerinde kuşku duyulmamıştır. Sosyal devlet üzerinden sınıf hareketlerini dizginlemenin maliyeti başka maliyetler karşısında kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir. Kapitalizm bu şekilde korkularını yatıştırıyormuş gibi görünmektedir.

1973 sonrası yıkılan inşaat, durdurmak olanaklı mı?

1970'li yılların ortalarında sosyal devlet ve sağlık sistemlerinin kurulmasına olanak sağlayan kapitalist genişleme dönemi sona ermiş ve halen içinde olduğumuz kriz ve durgunluk dönemi başlamıştır. Sosyal devlet ve sağlık sistemleri harcamaları 1945-73 arası kapitalist genişleme döneminde de üretkenlik artışının üzerinde olduğu için eleştiri konusuydu. Ancak eleştiri gereklilik konusunda bir kuşkuyla yol açmıyordu. Daha çok üretkenlik artışı ile paralel hale getirilmesinin sürekliliğinin sağlanabilmesi için zorunluluğu üzerinde duruluyordu.

Kapitalizmin krizi ile birlikte eleştiri külliyatı hedef değiştirdi. ABD ve İngiltere'de başlayan sosyal devletin küçültülmesi söylemi ile birlikte tüm dünyada sosyal devlet içindeki kazanımların geri alınma dönemi başlatıldı. Reform adı altında geri alma sürecinin planlayıcıları olarak IMF ve Dünya Bankası harekete geçirildi. Bugün özelleştirmeler, desantralizasyon, maliyet paylaşımı gibi yöntemler üzerinden tüm Dünya ülkelerinde devlet üzerinden sosyal yüklerini atmaya devam etmektedir.

Kapitalizmin yüklerini atmasının sınırları var mıdır? Kapitalizmin sosyal devlet içinde aldığı yükler bir kapitalist genişleme ile bağıntılıysa sosyal devlet ve sağlık sistemlerinin yıkılış sürecinin önüne geçebilmek için yeni bir genişleme dönemini mi beklemek gerekecektir? Sınıf mücadeleleri yoluyla kapitalizm yeniden yük alması için zorlanmalı mıdır?

Sorulara yanıt verebilmek için kriz koşullarındaki kapitalist sistemdeki üretim biçimi ve sınıf mücadeleleri alanına bakmak gerekecektir. Şimdi kısaca bu alanlarda verili duruma göz atalım:

Sermaye birikiminin yeni üretim biçimi olarak vaaz edilen esnek üretim modeli bir çekirdek işçi grubu dışındakiler için sosyal devleti ve sağlık sistemlerini gereksiz maliyet olarak görmektedir.

İşçi sınıfı hareketleri tüm dünya ölçeğinde geri çekilmiş durumdadır. Sınıf hareketlerine yön verecek parti ve sendikalar durumu yönetecek yetenekte görünmemektedirler. Dahası özellikle sendikalar giderek esnek üretim modelinin çekirdek işçilerinin araçları haline gelmektedirler.

Reel sosyalist ülkelerin 1980'li yılların sonunda çözümleri ile kapitalizm sosyalist ülkelerden gelen sosyal devlet ve içinde sağlık sistemlerini oluşturma baskısından kurtulmuştur.

Görüldüğü gibi kapitalizm sosyal devlet aracılığıyla toplumun tüm kesimlerini içine alacak sağlık, eğitim, sosyal güvenlik sistemlerini kurmasını gerektirecek sınıf mücadelelerinin baskısını dönemsel olarak hissetmemektedir. Bu tür bir baskı hissettiğinde geçmişteki sosyal devlet içeriğinde sistemler kurmasının önünde ise finansal kısıntılılıkları vardır. Önemli yeni üretim modeli olan esnek üretim, emek gücünün önemli bölümünü dışarıda tutan bir çekirdek emek gücüne dayanmaktadır. Bu durumda emek gücünün yeniden üretiminin toplumsal genişliği ciddi oranda daralmaktadır. Esnek üretim hakim duruma geçtikçe bu çelişki daha görünür hale gelecektir.

Anlaşıldığı kadarıyla sınıf mücadeleleri yükselip bir öncü etrafında biçimlendiğinde bu kez kapitalizm tarafından sosyal devlet benzeri oluşumlarla kuşatılarak etkisizleştirilmesi olanağı pek mümkün değildir. Durum bir olanağı ve bir seçeneği zorlamaktadır. Yıkımı durdurmanın tek yolu onu yeniden inşa edecek bir zemine taşıma becerisinden geçmektedir. Barbarlık ile toplumculuk arasındaki ilişki berraklaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ana Britannica Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, (1986).
- Belek, İ.**, (2001), Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlığı, Ekonomi Politigi, Sorun Yayınları, İkinci Baskı, Temmuz.
- Güngör, F., Özüğurlu, M.**, (1995), İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Tartışma Metinleri, Ankara, Şubat.
- Hobsbawm, E.**, (1996), Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılık Çağı, Çev.: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, 1. Baskı, Ekim.
- Hobsbawm, E.**, (1998) Sanayi ve İmparatorluk, Çev.: Abdullah Ersoy, Dost Kitapevi 1. Baskı, Ankara, Ağustos.
- Polanyi, K.**, (1986), Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çev.: Ayşe Buğra, Alan Yayıncılık.
- Thompson, E., P.** (1986), İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu, Çev.: Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul (2004).
- Toplum ve Hekim**, (1995) Özel sayı, Sağlık Sistemleri Dosyası, Cilt:9, Sayı: 64-65, Kasım (1994)-Şubat.